

DVOŘÁKOVÁ, Daniela – HLAVAČKOVÁ, Miriam: *Archivárky na cestách. Keď sa história meria v kilometroch*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2025. 222 s. ISBN 978-80-85501-96-4

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2025.28.01.109-114>

„Mal som byť radšej katom. Z tohto písania listov iba čo si užieniem skoliózu.“

Tento výrok na začiatku prvej kapitoly ma zaujal a pobavil, keď som knihu po prvý raz otvorila ešte v kníhkupectve. Vystihuje totiž nielen stredoveké písárske povolanie, ale je definíciou práce každého akademika (kvôli správnosti nahradíme slovo listy napríklad slovami e-mail či štúdia). S podobným a veľmi príjemným humorom sa čitateľovi v úvode prihovrajú autorky publikácie *Archivárky na cestách*, ktorý si právom zaslúži výstižný anglický prívlastok „page-turner“. Napriek tomu, že sú obe dámy – Daniela Dvořáková i Miriam Hlavačková – historičky so zameraním na staršie dejiny (15. storočie) a „mŕtva“ latinčina je ich každodenným chlebom, popularizácia dejín v digitálnej dobe je pre nich rovnako samozrejma ako výskum v archívnych študovniach. Dôkazom toho sú nielen ich doterajšie zaujímavé publikácie,¹ ale aj ich spolupráca na tvorbe rovnomenného podcastu, z ktorého táto kniha vychádza. Podcast *Archivárky na cestách*² funguje od roku 2023 a o jeho vzniku sa dozvieme viac v úvodnom slove (s. 8 – 11). Zaujímavosťou môžu byť aj sociálne siete, či už prostredníctvom facebookovej stránky vydavateľstva Rak, alebo na Instagrame.

Keďže kniha je výborným príkladom popularizačného žánru v oblasti histórie, rozhodla som sa aj ja hodnotiť ju v tomto duchu. Priznám sa, že po dlhšom čase ide o prvú odbornú publikáciu zo starších dejín písanú v slovenčine (čo už čitateľsky veľmi nevyhľadávam), ktorá ma zaujala názvom, oslovila grafikou a už po niekoľkých stránkach absolútne nadchla obsahom i štýlom. Opäť sa vraciam k vyššie spomenutému anglicizmu, pretože naozaj ide o „page-turner“, ktorý čitateľ nepustí z ruky, kým sa neprepracuje k poslednej stránke. Tak sa pozrime, čo vlastne

¹ Výberovo pozri: DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Kôň a človek v stredoveku*. Budmerice : Rak, 2007. 203 s.; DVOŘÁKOVÁ, Daniela et al.: *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava : Veda, 2015. 576 s.; DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Pod vládou ženy*. Budmerice : Rak, 2021. 416 s. a iné. HLAVAČKOVÁ, Miriam: *Od symbolu k slovu. Podoby stredovekej komunikácie*. Bratislava : Veda, 2017. 456 s.; HLAVAČKOVÁ, Miriam: *Pútnik. Sonda do života stredovekých pútnikov. Kráľ Mikuláš Ujlaki a jeho cesta do Ríma*. Budmerice : Rak, 2022. 336 s.

² Viac informácií pozri na stránke podcastu: <https://www.archivarky.sk/> [cit. dňa 18. 7. 2025]. Okrem oficiálnej stránky podcastu sú jednotlivé časti dostupné aj na ďalších platformách, napr. YouTube, Spotify, Apple podcasts, Pocket Casts a iné.

kniha ponúka a prečo po nej siahnuť?

Začnime grafikou a dizajnom, lebo tvrdenie *obálka predáva* nie je iba prázdnu frázou. Autori venujúci sa popularizácii odborných tém si to uvedomujú a snažia sa čitateľov zaujať už na prvý pohľad. *Archivárky na cestách* je pomerne útlá kniha, ktorá rozmermi bez problémov vojde do príručnej batožiny, batoha či kabelky, aby napríklad spríjemnila cestovanie na dovolenku. Hneď po otvorení pevnej väzby zaujme dizajnom pripomínajúcim iluminované historické dokumenty, ktoré boli nielen písomným prameňom, ale aj malým umeleckým dielom. Ak by však niekto po tomto vstupe očakával zdĺhavý výpočet historických faktov a kapitoly plné opisov, rozhodne nie je na správnom mieste. Kniha je rozdelená do štrnástich pomerne krátkych kapitol, ktoré sa členia na ďalšie menšie časti s pútavými podnadpismi. Na ukážku zopár príkladov: *Kto pustí ženu na cesty...*; *Príručky, ako dobre umierať*; *All inclusive*; *Stredoveké zvyrazňovače*; *Stredoveko-novoveká detektívka: Krádež Kalixtovho kódexu* a iné. Vzhľadom na stále častejší problém človeka udržať pozornosť pri jednej činnosti, nielen medzi mladšími ročníkmi, je to určite dobrý ťah. Okrem toho každá kapitola začína tematickou ilustráciou pripomínajúcou komiks. Hravo spracovaný stredoveký motív s trefnými i humornými výrokmi pôsobí osviežujúco, uvoľnene a je príjemnou kombináciou historického a moderného. K týmto ilustrovaným stránkam som sa opakovane vracala a vždy mi vyčarili úsmev na perách.

Pri hodnotení knihy nemožno obísť ani jej žánrové zaradenie, tak sa pri ňom na chvíľu pristavme. Ide o publikáciu, ktorá patrí do stále sa zväčšujúcej skupiny popularizačno-náučných titulov objavujúcich sa na policiach kníhkupectiev. Pripomeňme si niekoľko z tých, ktoré dominovali medzi bestsellermi v posledných rokoch: *História pre zaneprázdnených*,³ *História pre zaneprázdnených 2*,⁴ sedemdielna séria *História zadanými dverami* v editorskom spracovaní Slavomíra Micháleka⁵ či niektoré ďalšie diela z produkcie vydavateľstva Mamaš.⁶ Všetky ich spájajú dve veci – je to súbor stručných kapitol orientovaných na zaujímavosti zo života v minulosti.

³ KOVÁR, Branislav – DRÁBIK, Jakub: *História pre zaneprázdnených. Dejiny od lovcov mamutov po atómový vek*. Bratislava : Premedia, 2019. 400 s.

⁴ KOVÁR, Branislav – HYRJA, Jozef (eds.): *História pre zaneprázdnených 2. Od klinopisu po Islamský štát*. Bratislava : Mamaš, 2023. 438 s.

⁵ Aktuálne je vydaných 7 dielov série. Osmá časť sa pripravuje na vydanie v priebehu roka 2025. Do tejto série autorsky prispeli aj D. Dvořáková a M. Hlavačková.

⁶ Výberovo napr. RYAN, Garrett: *Nahé sochy, bojové slony a tuční gladiátori. Zaujímavosti zo sveta starovekých Grékov a Rimanov*. Bratislava : Mamaš, 2022. 304 s.; FAGAN, Brian – DURANI, Nadia: *Čo sme robili v posteli. Horizontálna história*. Bratislava : Mamaš, 2021. 232 s.; FORSYTH, Mark: *Stručné dejiny opitosti. Ako sa ľudstvo veselilo od doby kamennej po súčasnosť*. Bratislava : Mamaš, 2022. 232 s.; FURRER, Daniel: *Kam aj kráľ chodí pešo. Malá kultúrna história záchoda*. Bratislava : Mamaš, 2022. 216 s. a iné.

Na podobnom princípe ako *Archivárky na cestách*, teda transformáciou podcastových relácií do knižnej podoby, vznikli napríklad tituly *Dejiny sú MEGA*⁷ či v susednej českej produkcii kniha *Co vás v dějáku nenaucili*.⁸ Odklánajú sa od tzv. veľkých dejín, čo pripisujem zrýchľovaniu, dynamizácii, a zároveň istej nestálosti, resp. netrpezlivosti súčasnej spoločnosti. Myslím si, že ľudia všeobecne, a tým aj čitateľské publikum, sa stávajú stále náročnejšími odberateľmi informácií, čo sa vzťahuje aj na knižný trh. Instantnosť našej každodennosti, čiže potreba mať všetko, rýchlo a hneď v spojení s istou dávkou senzáciechtivosti ovplyvňujú produkciu aj štýl autorov, ktorí nechcú písať len pre úzky a vybraný okruh priateľov-akademikov. Ak chce odborník osloviť širšiu verejnosť, musí sa prispôbiť jej potrebám. V tomto smere preto nevnímam dielo *Archivárky na cestách* ako inováciu, ale skôr schopnosť uchopiť a využiť aktuálny trend. Dámy idú s davom, uvedomujúc si, čo si dnešný čitateľ žiada. Nie je to mínus, hoci aj tento typ kníh je potrebné dávkovať opatrne. Ak sa trh presýti, ich význam a popularita klesnú. Hoci, samozrejme, história je oblasť, ktorá sa rozhodne nevyčerpá, pokiaľ ide o obsah.

Vráťme sa však späť. Keď sa už čitateľ „chytí“, a možno si dokonca povedal „okej, tak toto vyzerá zaujímavo“, pozrime sa bližšie na obsahovú ponuku knihy. Máme tu štrnásť vybraných kapitol (online dostupný podcast k dnešnému dňu⁹ ponúka viac ako 40 epizód), ktorých zameranie by sme mohli rozdeliť do niekoľkých okruhov. Sú to¹⁰: archív ako miesto výskumu a príbehy z neho (Archív svedomia alebo stredoveká čierna kronika), cestovanie („Musí byť šialene odvážny ten, kto sa na to podujme...“), zdravie (Ako vyzerala preventívka stredovekých kráľov?), stravovanie a stolovanie (Ak nedodržíš pravidlá na kráľovskom evente, je s tebou amen), móda (Tucet vajec na hlave, perly na rázporoch a iné stredoveké módné trendy) a v neposlednom rade výchova a vzdelávanie (Škoda facky, ktorá padne vedľa). Jednu samostatnú kapitolu autorky venovali knižnej kultúre, výrobe pergamentu, atramentu a rôznym typom kníh v stredoveku (Vanilkové knihy a zlodeji pergamenov).

Pri bližšom náhľade môžeme jednotlivé oblasti trochu konkretizovať.

⁷ DRÁBIK, Jakub (ed.): *Dejiny sú MEGA. Epizódy z rozhlasovej relácie HistoryCheck FM*. Bratislava : Mamaš, 2024. 352 s. Rozhlasová relácia je dostupná na internetovej stránke https://skpodcasty.sk/podcasty/history-check_fm/epage/4/ [cit. dňa 21. 7. 2025].

⁸ LUKÁŠKOVÁ, Markéta: *Co vás v dějáku nenaucili. Podle podcastu Příběh který se opravdu stal*. Praha : Motto, 2022. 240 s. Jednotlivé časti podcastu nájdete na internetovej stránke: <https://ceskepodcasty.cz/podcast/pribeh-ktery-se-opravdu-stal> [cit. dňa 21. 7. 2025].

⁹ K dátumu 18. 7. 2025 je posledný evidovaný 41. podcast Sérioví vrahovia a mordy na modrý pondelok publikovaný dňa 14. júla 2025.

¹⁰ Kapitoly uvádzam výberovo, do väčšiny kategórií možno zaradiť viac než jednu.

Autorky v prvom rade približujú svoju prácu v archívoch, opisujú štúdium, ktoré ich k nej priviedlo i niektoré z pracovných ciest, najmä po archívoch v Taliansku – v Ríme či Mantove. Pre človeka, ktorý možno netuší, ako to v archíve funguje, je zaujímavý postreh o meraní archívnej dokumentácie v metroch až kilometroch. Autorky preto obrazne vysvetľujú rozsah Vatikánskeho archívu: „Keby sme teda poskladali archívne dokumenty z tohto archívu v škatuliach vedľa seba, spojili by sme Trnavu s Trenčínom“ (s. 14). Tieto kapitoly majú o niečo osobnejší tón, keďže zachytávajú aj niektoré vlastné zážitky, postrehy, typy či odporúčania. Prejavuje sa v nich erudovanosť autoriek ako vedeckých pracovníčok, ale aj humor a nadhľad, s akými sa dokážu na prežitie udalosti dívať.

V kapitolách o cestovaní približujú dva typy – preprava loďou a všetky jej úskalía, ktorými si cestujúci prešli, vrátane stravy, morskej choroby či ubytovania, a na druhej strane stredoveké púte. Samostatne venujú pozornosť púti do Santiaga de Compostella, a to na základe historických prameňov zachovaných od pútnikov. Pri téme zdravia v kontexte stredovekého človeka sa čitateľ nestretne len s dobovými liekmi a formami liečby, ale jednotlivé kapitoly načrtávajú i tému smrti, jej podoby a zobrazenia v literatúre a kultúre. Svoje miesto si našli tiež popisy chorôb, obzvlášť epidémií. V rámci stravovania a stolovania sa autorky sústreďia na dobovú etiketu a zvyky. Dôraz kladú na zaujímavosti a senzácie, napríklad bobrí chvost na pôstnom jedálničku alebo čomu sa vyhnúť pri kráľovskom stole. Posúďte sami: „Podľa mravoučných príručiek bolo počas stolovania neprípustné aj pľutie, smrkanie, vyfúkание si nosa, špáranie sa v ňom či iné telesné prejavy. No keď musíš, tak musíš. [...] Ďalšie pravidlo radilo, že je dobré nevysmrkať sa do obrusu.“ (s. 200). Podobne aj oblasť módy, a to ako ženskej, tak aj mužskej, je plná senzáčných, miestami až bizarných, informácií. Tie dokazujú, že nároky na kultúru boli v minulosti síce odlišné, ale rovnako nemilosrdné ako sú dnes. Výraz *pre krásu sa trpí* sa prijímal omnoho doslovnejšie. Naše moderné „bolesti“ pri odtrhnutom gélovom nechte, jednoduchovej chirurgii či depilácii pôsobia takmer úsmevne v porovnaní s jedmi v mejkape, šampónmi na báze žieraviny, l'ul'kom v očných tieňoch či polmetrovými ihlanmi ako povinnými vlasovými doplnkami. A to sme iba v ženskej móde, tou mužskou sa nechajte prekvapiť a siahnite po knihe – kapitola 7.

Pri týchto, ale aj ďalších kapitolách je dôležité mať na pamäti, že všetky informácie a prerozprávane príbehy síce na prvý pohľad pôsobia dojmom „obyčajných“ dejín každodennosti, ale predsa len sú mimoriadne selektívne. Je tomu tak z jednoduchého dôvodu, s ktorým sa stretávajú všetci historici a archivári. Akokoľvek obyčajné udalosti sú vždy udalosťami zo života kráľov, šľachty, resp. iných majetných vrstiev.

O obyčajnom živote tých naozaj obyčajných ľudí môžeme iba uvažovať – neexistujú k nim dostupné pramene. Poddaní, remeselníci, marginalizované skupiny – tí svoj život prežívali, nezaznamenávali ho.

V závere publikácie (s. 211 – 222) nájdeme zoznam použitej literatúry rozčlenený podľa jednotlivých kapitol. Štandardný poznámkový aparát nie je súčasťou hlavného textu. Keďže ide o dielo určené širšej verejnosti, presýtený poznámkový aparát, na aký sme zvyknutí vo vedeckých dielach, by na čitateľa pôsobil odstrašujúco a možno i zbytočne. Kto by však chcel do vybraných tém nahliadnuť podrobnejšie, nájde všetky potrebné informácie na jednom mieste. Okrem archívnych prameňov čerpali autorky z pestrej škály domácej i zahraničnej odbornej literatúry. Čitateľ znalý angličtiny, nemčiny, češtiny a taliančiny môže siahnuť po mnohých zaujímavých zdrojoch. V súvislosti s doplňujúcimi informáciami stojí ešte za zmienku šesť samostatných textových častí v prvej polovici knihy. Ide o doplnkové poznatky k niektorým témam, ktoré sú graficky odčlenené – na samostatnej modro podfarbenej stránke. Napriek tomu boli pre mňa z pozície čitateľa mierne rušivým elementom. Viac by som ocenila, keby boli umiestnené v závere kapitoly. Ich náplň však bola zvolená vhodne a pútavo. Predkladajú tematicky súvisiacu zaujímavosť, napríklad vysvetľujú niektoré kľúčové pojmy (Hriech podľa kanonického práva, s. 21) alebo formáty prenosných stredovekých kníh (Stredoveké čítačky, s. 87). Od siedmej kapitoly sa však už neobjavujú, čo vo mne vyvolávalo otázku, prečo?

Ako učiteľke z praxe mi nedá nepristaviť sa krátko aj pri didaktickom potenciáli tejto nevelkej, ale obsahovo bohatej publikácie. Téma stredoveku je na základnej škole zaradená na záver 6. ročníka a na strednej škole zvyčajne do prvého ročníka (môže sa to líšiť v závislosti od typu školy – gymnáziá, stredné odborné školy). Základné historické fakty, chronológiu a niekoľko nevyhnutných mien či dátumov môžeme príhodne „dokoreniť“ vybranými zaujímavosťami, ktoré zhromaždili autorky na stránkach svojej knihy. Priznajme si to, „pikošky“ o vanilkových knihách, perlách na rázporku a tancujúcej smrťke sa pamätajú omnoho lepšie ako dátum a účastníci kostnického koncilu. Tematické zameranie knihy zároveň poslúži ako dobrý odrazový mostík pri hľadaní námetov na projektové vyučovanie, ročníkové práce alebo naplnenie obsahu popoludňajšieho krúžku. Keďže som svojho času sama so žiakmi vyrábala praveké obydlia a modelovala venuše z plastelíny, nevyklúčujem ani samostatné, resp. skupinové tvorivé práce, ktoré často oslovia najmä mladších žiakov a spestria im bežné vyučovanie. Inšpirácií medzi riadkami je nepochybne mnoho.

Obzrúc sa späť, hodnotím knihu *Archivárky na cestách* ako jeden

z osobných čitateľských „highlightov“ tejto letnej sezóny v kategórii odbornej literatúry. Na mojej poličke si našla svoje zaslúžené miesto a odporúčam ju ďalej. Je to dielko dost' nenáročné a pútavo napísané, aby oslovilo širšiu verejnosť, ale zároveň obsahovo a tematicky vysoko erudovane spracované, aby ho ocenil aj profesionál. Nájsť túto hranicu a správne vyvážiť odbornosť s popularizáciou nie je jednoduché. Daniele Dvořákovéj a Miriam Hlavačkovéj sa to však podarilo na jednotku. Autorky tak prispeli do už – možno povedať – zabehnutého žánru, ale zároveň vďaka špecifickému zameraniu umožnili nahliadnuť do konkrétneho obdobia i odvetvia práce archivára a historika.

Prajem príjemné čítanie!

Patrícia Molnárová